

Височан Леся Михайлівна
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математичних та
природничих дисциплін початкової освіти
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Постановка проблеми. Проблема екологічного виховання у педагогічній педагогічній літературі є явищем не новим.

Вивчення сучасних реалій дозволяє стверджувати, що орієнтиром у підготовці майбутнього вчителя виступає формування інтелектуального, морального, творчого спеціаліста, який здатен творчо здійснювати навчання і виховання учнів в педагогічному процесі.

Аналіз досліджень. Різні аспекти екологічного виховання молодших школярів розроблені в працях сучасних вітчизняних вчених (Т. Байбара, З. Плахтій, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, А. Волкова, Г. Коропа, Д. Кавтарадзе). Аналіз наукового фонду показує, що екологічне виховання визначається дослідниками як складова морального виховання. Проблеми екологічного виховання В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, О.А. Біда. У дослідженнях О. Варакути, І. Жаркової, А. Усової розглядається проблема формування природничих знань.

Л. Нарочна, Г. Ковальчук, К. Гончарова вважають, що екологічне навчання і виховання – це психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у людини знань наукових основ природокористування, необхідних переконань і практичних навичок, певної орієнтації та активної життєвої позиції в галузі охорони природи, раціонального використання і відтворення природних ресурсів. В. Зотов стверджує, що в останні роки 65

з'явилась тенденція розглядати екологічне виховання як один із важливих аспектів соціалізації особистості [6].

Виклад основного матеріалу Як відомо, виховання в широкому значенні слова – це процес і результат розвитку особистості під впливом цілеспрямованого навчання і виховання. Навчання ж – це процес взаємодії вчителя і учня, в ході якого здійснюється освіта людини.

Екологічне виховання – складова частина морального виховання. Тому під екологічним вихованням розуміється єдність екологічної свідомості та поведінки, гармонійного з природою. На формування екологічної свідомості впливають екологічні знання і переконання. Екологічні уявлення формуються у молодших школярів в першу чергу на роках природознавства. Знання, приведені до переконання, формують екологічну свідомість. Екологічне виховання утворює сферу екологічної освіти, яка з урахуванням вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку потребує практичного застосування, тобто залучення дитини до екологічної діяльності. *Метою екологічного виховання* є формування відповідального ставлення до навколишнього середовища, що будується на базі екологічної свідомості [1].

В.О. Сухомлинський стверджував, що сама по собі природа не розвиває і не виховує. Залишивши дитину наодинці з нею, годі сподіватись, що вона під впливом навколишнього середовища стане розумно, глибоко морально, непримиренною до зла.

Успіх екологічного виховання великою мірою залежить від врахування ряду педагогічних вимог. У вчених – педагогів поки що не склалося єдиної думки в питанні, які саме умови сприяють ефективному засвоєнню учнями екологічних знань та вихованню їх на основі екологічної культури. На думку педагогів, головною умовою успішного формування в учнів екологічної культури є вміння поєднання навчального матеріалу екологічного змісту із практичною діяльністю школярів у природному середовищі [6].

Екологічна поведінка складається з окремих вчинків (сукупність станів, конкретних дій, умінь і навичок) і відношення людини до вчинків, на які впливають цілі і мотиви особистості (мотиви у своєму розвитку проходять такі етапи: виникнення, насичення змістом, задоволення).

Екологічне виховання молодших школярів передбачає не тільки відповідний рівень розвитку широкого кола знань, а й обов'язково достатній рівень розвитку його емоційної сфери. Велику роль в екологічному вихованні дітей відіграє виховання культури почуттів, постійне закріплення їх у конкретних життєвих ситуаціях і справах. Емоційне відчуття у ставленні до навколишнього середовища допомагає їм побачити прекрасне, правильно сприйняти явища і об'єкти, виразити свої пережиті почуття.

- По суті екологічного виховання є дві сторони:
- екологічна свідомість;
- екологічна поведінка.

Щоб екологічне виховання не було безпідставне обов'язково потрібне формування екологічної свідомості. Екологічно освічена особистість, знаючи якої шкоди природі приносять ті чи інші дії, формує своє ставлення до цих дій і вирішує для себе питання про їх правомірність. Якщо людина екологічно освічена, то норми і правила екологічної поведінки будуть мати під собою тверде підґрунтя і стануть переконаннями цієї людини. Вивчення екологічних зв'язків, сприяє підвищенню екологічної культури школярів, виховання відповідального ставлення до природи. Без знання екологічних зв'язків важко увити можливі наслідки втручання людини у природні процеси. Без цього неможливе повноцінне екологічне виховання школярів [2].

У курсі природознавства можна виділити три рівні вивчення природи:

– Перший рівень: об'єкти природи розглядаються окремо, без акцентування уваги на зв'язки між ними. Це важливий рівень, без якого вивчення наступних рівнів буде складно, але їм не можна обмежуватися.

– Другий рівень: об'єкти природи розглядаються в їх взаємному зв'язку. Наприклад, вивчається, чим харчуються різні тварини.

– Третій рівень: розглядають вже не просто предмети природи, а процеси.

Екологічне виховання молодших школярів має неодмінно поєднуватись з екологічною освітою.

А його з успіхом можна здійснювати в такій формі навчання як ігрові. Гратися люблять, як відомо усі діти і, включаючи в урок ігрові моменти, можна зацікавити учнів предметом навіть самих пасивних. Використовуючи гру, ніякого відступу від програми не допускається, так як гра є тільки засобом досягнення тієї мети, тих завдань, що закладені в шкільній програмі та засоби підвищення ефективності навчання. Для розвитку творчих здібностей школярів у ставленні екологічної культури учнів особливе місце займає саме ігрова діяльність. Вона формує досвід сприйняття екологічно правильних рішень, засвоєння моральних норм і правил поведінки в природі, сприяє створенню зв'язку між навчанням і застосуванням знань на практиці. Педагогічне правильно організована ігрова діяльність формує досвід, дає змогу досягти повного їх самовираження, активності і свободи дій, що розумно поєднуються з вимогами взаємної поваги, пізнання навколишнього середовища, відчуття краси природи та її гармонії, розвитком почуття любові й турботливого ставлення до її об'єктів.

Розв'язанню питань екологічного виховання найбільшою мірою сприяють творчі сюжетно – рольові ігри. Встановлено, що пізнавально-виховний ефект гри досягається при дотриманні методики, де організація, розподіл ролей і підготовка до гри зберігають її неповторну чарівність, дитячу безпосередність, а також забезпечують знання про

об'єкти гри, наближення її до реальної ситуації. Ігри в робінзонів, лісових жителів, мандрівників дають можливість кожній дитині прийти до власного вибору взірця поведінки, найближчого до її інтересів, почуттів, переконань.

Система рольових ігор будується з урахуванням специфічних цілей на кожному етапі навчання. Для дітей молодшого віку основна мета гри полягає в оволодінні конкретними знаннями і правилами поведінки в природному середовищі.

Один із засобів закріплення, систематизації та узагальнення знань про навколишнє середовище – словесні дидактичні ігри. Їх надзвичайно важлива роль полягає в закріпленні природоохоронних уявлень, пробудженні у дітей бажання чинити добро і не порушувати відомі їм правила поведінки в природі, у формуванні позитивних рис. Особливості, які виявляються у ставленні до природи як до об'єкта постійної уваги й турботи. Крім того з учнями молодших класів проводяться уроки-екскурсії, походи, експедиції, вони є не тільки заходами відпочинку, а мають глибоку й серйозну навчально-виховну природоохоронну спрямованість, містять в собі також ряд завдань з екології, що сприяють розвитку творчих здібностей дітей.

Оволодіння екологічними знаннями – важливий ланцюг у процесі навчання і виховання дітей. В.О. Сухомлинський наголошував, що процес пізнання навколишньої дійсності є незалежним емоційним стимулом думки. Для дитини молодшого шкільного віку цей стимул відіграє винятково важливу роль. Результатом екологічного виховання мають стати розвинене емоційне сприйняття, бажання активно включатись у роботу з охорони й захисту об'єктів природи. Створена грою творча наукова атмосфера задовольняє вікові потреби молодшого шкільного віку в пізнавальній активності і є одним із засобів формування в учнів екологічної культури. Таким чином, вміло використовуючи ігрові методи

навчання на різних етапах уроку, можна сприяти стимулюванню пізнавального інтересу учнів [8].

Таким чином, вмiло використовуючи iгровi методи навчання на рiзних етапах уроку, можна сприяти стимулюванню пізнавального інтересу учнів.

У психологiчній та педагогiчній лiтературi обгрунтованi загальнi положення щодо процесiв сприймання i засвоєння учнями знань, виховання дiтей певного вiку. Психологи вiдзначають, на рiзних етапах свого життя школярi по рiзному усвiдомлюють i сприймають навколишнє. До того ж кожен учень володiє йому одному притаманними особливостями пізнавальної дiяльностi, емоцiйного життя, волi характеру, поведiнки. Кожен школяр потребує iндивiдуального пiдходу на основi вивчення i врахування психологiчних особливостей формування його особистостi.

Тому для досягнення позитивних результатiв в екологiчній освiтi i вихованнi учнiв важливо брати до уваги як i вiковi, так i iндивiдуальнi особливостi, риси характеру, ставлення до навчання, потреби i здiбностi кожного школяра. Лише за цiєї умови вчитель зможе забезпечити свiдоме i повноцiнне сприйняття дитиною навчального матерiалу, вибрати у неї правильне вiдношення до навколишнього середовища, сформувати екологiчну культуру.

Народнi традицiї ставлення до природи широко використовуються як метод екологiчного виховання особливо серед учнiв молодших класiв.

Основними методами екологiчного виховання засобами народних традицiй є наступнi: пояснювально-iлюстративний, репродуктивний, метод проблемного викладу, частково-пошуковий, дослiдницький методи.

Так, у рамках пояснювально-iлюстративного методу можна повiдомляти учням iнформацiю про навколишнє середовище i народнi традицiї ставлення до природи за допомогою усного слова (розповiдь, пояснення), друкованого слова (пiдручник, додаткова лiтература), наочних посiбникiв (картин, схем, натуральних природних об'єктiв), практичного

показу способів діяльності у природі (догляд за рослинами на пришкольній ділянці, догляд за тваринами у живому куточку тощо). При цьому діти слухають, дивляться, читають, спостерігають, співвідносять нову інформацію про природні об'єкти з раніше засвоєної і запам'ятовують.

У рамках методу проблемного викладу, вчитель може ставити перед учнем проблему, сам її вирішувати, але при цьому показувати шлях вирішення в його суперечностях, розкривати хід думки. Цей метод дає можливість учителю показати учням зразки наукового знання природи, наукового вирішення проблем взаємозв'язку між неживою і живою природою, а учням – стежити за ходом думки, логікою доказу і засвоювати знання про цілісність природи.

У рамках частково – пошукового методу вчитель може спрямувати діяльність школярів на самостійне виконання окремих кроків до пошуку знань про природні об'єкти. Наприклад, за допомогою цього методу у третьому класі на уроці: «Підсумки спостережень за неживою і живою природою та працею людей (весняний сезон)» вчитель може розібрати з учнями прислів'я:

«Квітень – водою, травень – з травою».

Застосовуючи дослідницький метод, необхідно враховувати його основну мету – навчити учнів самостійно пізнавати природу. Доцільно пропонувати такі завдання, які забезпечували б творче застосування учнями основних знань про природу при вивченні курсу "Ознайомлення з навколишнім світом" і «Природознавство», оволодіння рисами творчої діяльності, поступове зростання складності природознавчих проблем. Крім того, вчитель має контролювати хід роботи учнів, перевіряти підсумки роботи і організувати їх обговорення. Приміром, використовуючи цей метод, шляхом спостережень можна звіритись з народними прикметами.

Вивчення педагогічних умов екологічного виховання здійснюється на основі ознайомлення з теоретичними даними з наукових джерел,

узагальнення передового педагогічного досвіду та власного досвіду роботи це зокрема такі вимоги:

Комплексний підхід до вивчення природи, з використанням між предметних зв'язків;

Врахування вікових, індивідуально-психологічних особливостей школярів;

Організація безпосередньої діяльності учнів по охороні та покращенню природного середовища своєї місцевості під час навчальної та суспільне корисної праці;

Вибір оптимальних норм, методів і прийомів екологічного виховання;

Вплив вчителів на вихованців власним прикладом бережливого, дбайливого ставлення до навколишнього середовища;

Єдність дій усього педагогічного колективу школи в екологічному вихованні учнів.

Для повноцінного екологічного виховання необхідне вивчення природи на всіх трьох рівнях. Екологічне виховання учнів повинно проводитись в системі, з використанням місцевого краєзнавчого матеріалу [4].

Висновок Таким чином, екологічне виховання учнів молодших класів має ряд специфічних особливостей, а його розвиток повинен відповідати комплексу педагогічних вимог. Екологічне виховання молодших школярів має неодмінно поєднуватись з екологічною освітою. Тому для досягнення позитивних результатів в екологічному вихованні і освіті учнів важливо брати до уваги як і вікові, так і індивідуальні особливості, риси характеру, ставлення до навчання, потреби і здібності кожного школяра. Лише за цієї умови вчитель зможе забезпечити свідоме і повноцінне сприйняття дитиною навчального матеріалу, вибрати у неї правильне відношення до навколишнього середовища, сформувати екологічну культуру. Початкова школа відкриває неабиякі можливості для

цього, бо саме тут закладаються підвалини інтелекту, структура мислення, а природна допитливість дітей та щирий інтерес до оточення створюють надзвичайно сприятливі умови для екологічного виховання.

Таким чином, екологічне виховання покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення, першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення оточуючого середовища, виховувати любов до природи [5].

Література

1. Абдуллаєв З. Екологічне ставлення і екологічна свідомість / З. Абдуллаєв // Філовські науки. – 1991.
2. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навчальний посібник / Т. М. Байбара. – Веселка, 1998.
3. Байбара Т. М., Бібік Н. М. Я і Україна : підручник для 3 класу / Т. М. Байбара, Н. М. Бібік. – К. : Форум,
4. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Методика викладання / О. А. Біда. – Київ ; Ірпінь : ВПКФ «Перун», 2000.
5. Ващенко Н. І. З досвіду екологічного виховання молодших школярів / Н. І. Ващенко // Початкова школа. – 1990. – № 8.
6. Дерев'янку В. О. Екологічне виховання учнів / В. О. Дерев'янку // Початкова школа. – 1989. – № 11.
7. Кучер Т. В. Екологічне виховання учнів / Т. В. Кучер. – М. : Просвещение, 1990

8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977.